

dofan ve başka yerlerdeki aşiret ve kabileler kendilerini hep bu gruptan saymaktadırlar. Cealiyyûn aşiretleri arasındaki irtibat eskiden beri nesep bağıyla sağlanmıştır. Bu gruba adını veren şahıs, Abbâsîler'e mensup olduğu iddia edilen İbrâhim Cealî'dir. Cealiyyûn'un ortak vasıfları daha belirgin olarak Nübye'deki kolunda görülür. Denâkile veya grubun kuzey kabileleri hâlâ bir Nübye dili konuşurlar.

Tarih boyunca Nil vadisinden sık sık göçler olmuştur. Bu ise Sudan'ın diğer kısımlarında yaşayanların Cealî soyuna mensup olduklarına dair iddiaların temelini teşkil etmektedir. Meselâ Sinnâr bölgesindeki Hamac ile Nil'in batı yakasında yaşayan kabileler bu iddiadadırlar. Diğer yerlerde ise başa geçmiş olan kabile, bir Cealî muhacirin mahallî bir kadınla evlenmesinden doğan bir sülâleden geldiğini iddia etmektedir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Şâikyye Konfederasyonu'nun kuruluşuyla Dârfür'un kültür ve ticaretine tesir eden Denâkile-Cealiyyûn göçleri başladı. İnanişâ göre İbrâhim Cealî Abbas'ın ahfadından kabul edildiği için Abbâsî kelimesi Sudan dilinde Cealî ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Dârfür ve Veday hânedanlarının Abbâsîler'e mensup oldukları hakkındaki iddialar buradan kaynaklanmaktadır.

Atbara ile Nil'in birleştiği yerle Sabalûka çağlayanı arasında yaşayan grubun en güneyindeki kabile de Cealiyyûn adıyla anılmaktadır. Cealîler, Func Krallığı'nın hâkim olduğu dönemde güney komşuları olan Abdallâb'a bağlıydılar. Abdallâb'ın irsî reisi olan Ved Acîb, Sultan Sinnâr'ın riyâsetindeki Arap kabilelerine hâkim bir durumda bulunuyordu. Cealiyyûn'un kurduğu mahallî krallık, XVI. yüzyılın sonundan itibaren Sa'dâb aşiretinin mek (çoğulu mükûk) denilen reisleri tarafından idare ediliyordu. Bunların merkezi Nil'in sağ yakasındaki Şendî idi.

Meczûbîler adıyla meşhur olan fakih ailesi, XVIII. yüzyılda Atbara kavşağının güneyindeki Cealîler arasında dinî esaslara dayalı bir kabile yönetimi kurdu. Bu idarenin kurucusu Hamad b. Muhammed el-Meczûb (ö. 1776) bir zâhid ve davetçi olarak Cealîler arasında büyük bir şöhrete kavuşmuş, Damer merkez olmak üzere bölgenin en güçlü hükümdarı olmuştu. 1814'te Damer'i ziyaret eden Burckhardt yörede Hamad'ın torunu Mu-

ammed el-Meczûb'un (1796-1831) hüküm sürdüğünü söyler. Mısır ve Mekke'de öğrenim görmüş olan hocalar Cealîler'in okullarında din dersleri veriyorlardı. Cealî Krallığı, son reis (mek) Nimr Muhammed'in idaresinde oldukça zayıflamış olan Abdallâb'inkinden çok daha önemliydi. Kızıldeniz ve Mısır'ın iç kısımlarından gelen yolun kavşak noktasında bulunan Şendî 1814'te Doğu Sudan'ın ticaret merkezi olmuştu. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sudan'a müdahalesi sırasında Mek Nimr, Serasker İsmâil Kâmil Paşa'ya teslim oldu (28 Mart 1821). Ertesi yıl İsmâil Paşa Sinnâr'dan döndüğü zaman Şendî'de Mek Nimr tarafından karşılandı. Daha sonra köle ticareti yüzünden aralarında ihtilâf çıktı. Bu durum yeni fethedilen topraklarda büyük bir gerginliğe yol açtı. Bunu Cealîler'in ve bunların güneyindeki kabilelerin isyanı takip etti. Bu isyan serasker Defterdar Mehmed Hüsrev Bey tarafından Kordofan'da kanlı bir şekilde bastırıldı. Şendî kasabası tahrip edilince Nil'in sol yakasında yer alan Metemme kasabası kabilenin taşradaki başlıca merkezi oldu.

Ticaret kabiliyeti üstün ve zeki bir topluluk olan Cealiyyûn Osmanlı idaresi altında umumiyetle çok müreffeh yaşamışlardır. Cealiyyûn, Kordofan ile Dârfür'da ve özellikle ülkenin küçük tüccarlar için daha uygun bir ticaret merkezi olan güney tarafında dağınık olarak bulunurlar. Cellâbe denilen bu tüccarların köle ticaretiyle meşgul olmaları, vali C. G. Gordon Paşa'nın 1879'da ciddi tedbirler almasına sebep oldu. Bundan dolayı Cealiyyûn'un Muhammed Ahmed el-Mehdî (ö. 1885) taraftarı olması şaşırtıcı değildir. Cealiyyûn ve nehir kenarında yaşayan diğer kabileler Mehdî'nin ilk yıllarında hâkim mevkideydiler. Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin kumandanı olan general H. Herbert Kitchener, Sudan'ı işgal etmek için Ümmüdürmân'a doğru ilerlediği zaman Metemme'deki Cealî reisi Abdullah Sa'd, Muhammed Ahmed el-Mehdî'nin yerine geçen Halife'nin Mehdî'ye bağlı kuvvetlere üs yapmak istediği şehri tahliye etmeyi reddetti. Metemme daha sonra Mehdî'nin askerleri tarafından ele geçirildi ve Abdullah Sa'd öldürüldü (1 Temmuz 1897). Daha sonraki yıllarda ticaret ve eğitim sahasında büyük imkânlar elde eden Cealîler bugün Sudan Cumhuriyeti'nin her tarafında yaşamaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ömer et-Tünisî, *Teşhîrül-ez-hân bi-sreti bilâdî'l-'Arab ve's-Sûdân* (nşr. H. M. Asâkir — M. M. Muscid), Kahire 1965, s. 85; J. S. Trimmingham, *Islam in the Sudan*, London 1965, s. 17-19, 82, 84, 96, 110, 180, 182, 198, 224-226, 237, 245; Yusuf Fadl Hasan, *The Arabs and the Sudan*, Edinburgh 1967, s. 136, 145-154; Dirâr Sâlih Dirâr, *Târîhu's-Sûdân el-hadîs*, Beyrut 1968, s. 26, 28-30, 32-34, 36-37, 45-46, 48-49, 86, 96-97, 195, 202, 214; Magali Morsy, *North Africa 1800-1900*, London 1984, s. 18, 123, 125, 127, 222, 249, 254, 262; P. M. Holt, *el-Mehdiyye fi's-Sûdân* (trc. Cemil Ubeyd), Kahire 1978, s. 16, 27, 55, 70; a.m.f., "Dja'aliyyûn", *EI²* (İng.), II, 351-352; P. M. Holt — M. W. Daly, *A History of the Sudan*, London 1988, s. 3-5, 10, 34-35, 40-41, 50-51, 55-57, 59, 64, 88, 99, 111; S. Hillelson, "Sûdân", *IA*, X, 777, 778, 780.

HULÛSÎ YAVUZ

CEB-i HÜMÂYUN

(bk. CEYB-i HÜMÂYUN).

CEBÂNET

(bk. KORKAKLIK).

CEBBÂR

(الجبّار)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ)
biri.

"Bozuk olan bir şeyi islah edip düzeltmek, birine zor kullanarak iş yaptırmak" anlamındaki **cebr** kökünden mübalağa ifade eden bir sıfattır. Râgıb el-İsfahânî'ye göre cebr kelimesinin asıl mânası "herhangi bir şekilde zor kullanarak bir şeyi islah etmek"tir; bununla beraber kelime bazan zor kullanmaksızın düzeltme, bazan da düzeltme söz konusu olmadan zor kullanmayı da ifade eder. Bu sözlük anlamlarına göre cebbâr "kırık dökük ve bozuk olan şeyleri düzeltip onaran, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten" demektir. Cebbâr, "alabilirdiğine boy verip yükselen hurma ağacı" anlamındaki "nahletün cebbâre" kullanımından hareketle "ulaşılamayacak derecede azamet (ceberût) sahibi" mânasında da kullanılmıştır ("zü'l-ceberût" için bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 147; *Müsned*, V, 388, 396-397). Kelime beşerî bir sıfat olarak kullanıldığında "başkasına hak tanımayan, bencil, kibirli, zorba, Allah'a karşı boyun eğmek istemeyen, fizyolojik ve ruhî yapısı bakımından kaba insan" anlamlarına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de cebbâr, ikisi çoğul (cebbârîn) şeklinde olmak üzere on âyet-te geçmektedir. Bir grup esmâ-i hüsnâ-yı ihtiva eden bir âyette (el-Haşr 59/23) cebbâr ismi **azîz** ve **mütekebbir** isimleri arasında yer almış, doksan dokuz ismi ihtiva eden hadiste de aynı tertip içinde zikredilmiştir (Tirmizî, "Da'âvât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10). Hasan Basri Çantay Kur'an tercümesinde, "el-azîzü'l-cebbârü'l-mütekebbir" diye sıralanan bu ilâhî isimleri "gâlib-i mutlak, halkın halini kemâl-i salâha götüren, büyüklükte eşî olmayan" şeklinde tercüme etmek suretiyle cebbâra "islah" mânası veremeyi uygun bulmuştur. Cebbâr kelimesi diğer dokuz âyette yergi ifade eden beşerî mânalar taşır. Bunların bir kısmında Hz. Muhammed ile Hz. İsa'nın, beşerî anlamda kötü olan bu sıfattan münezzeh oldukları ifade edilir. Cebbâr hadislerde de sözlük ve terim mânalarıyla geçmekte, esmâ-i hüsnâdan biri olarak Allah'a nisbet edilmektedir (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "cbr" md.).

Cebbârın asıl mânası, Râgıb el-İsfahânî'nin de belirttiği üzere, bozulan, nizamından çıkan her şeyi yerine göre zor kullanarak islah etmektir. Gerçekten Allah, "yaratılmışların halini iyileştiren, hakkı galip getiren, her güçlüğü kolaylaştıran, her kırığı onarandır" (Râzî, s. 198). Abdullah b. Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber namazın iki secdesi arasında okuduğu duada cebr kökünden türeyen emir sigasını kullanarak, "Allahım!... Dağınıklığımı toparla, bana dirlik düzenlik ihşan et!..." şeklinde niyazda bulunurdu (Tirmizî, "Şalât", 95; İbn Mâce, "İkâmet", 23). Hz. Ali'ye nisbet edilen bir duada da, "Ey her kırılanı onaran (câbir) ve her güçlüğü kolaylaştıran!..." yakarışı yer almaktadır. Cebbâr bu muhteva ile birlikte cebir anlamı taşıyan bir unsur da ihtiva etmektedir. Ancak buradaki cebir haksızlık ve zulüm gibi beşerî özellikler taşımaz. Aksine haksızlıkları, zulmü ve zorbalığı ortadan kaldırmayı hedef alan bir niteliğe sahiptir.

Cebbâr ismi bu mânalarıyla Allah'ın kâinat ve insanla ilgili isimlerinden ve fiilî sıfatlarından biri olarak kabul edilir. Cebbârın kapsadığı azamet ve aşkınlık (müteâl oluş) anlamı göz önünde bulundurduğunda takdire ise Allah'ı niteleyen zâtî isim ve tenzihî sıfatlar grubuna girer. Çünkü zât-ı ilâhiyyeyi duyularla idrak etmek, mahiyetini akıl yoluyla kavramak veya O'nu hayalde canlandırmak mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cbr" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "cbr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "cbr" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cbr" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cebbâr" md.; *Müsned*, V, 388, 396-397; İbn Mâce, "Du'â", 10, "İkâmet", 23; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147; Tirmizî, "Da'âvât", 82, "Şalât", 95; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 195, 203-204; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 87^{a-b}; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 122; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 51; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-'a'yûn*, s. 232-233; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (Sa'd), s. 197-200; Ebû'l-Kâsim es-Sem'ânî, *Ravhu'l-ervâh ft şerhi esmâ' il-Melik il-Fettâh* (nşr. Necib Mâyîli Herevî), Tahran 1368/1989, s. 53-59; Reşid Rızâ, *Tefstrü'l-menâr*, VI, 330; Suat Yıldırım, *Kur'anda Ulûhiyyet*, İstanbul 1987, s. 271-272.

BEKİR TOPALOĞLU

CEBBÂR b. SAHR

(جبار بن صخر)

Ebû Abdillâh Cebbâr b. Sahr
b. Ümeyye el-Ensârî
(ö. 30/650-51)

**Hz. Peygamber ve
Hz. Ömer zamanlarında
vergi tahmin memurluğu yapan
sahâbî.**

Medineli olup Hazrec kabilesinin Benî Selime kolundandır. Hz. Peygamber'e biat eden hanımlardan biri olan annesi Suâd bint Seleme de aynı kabiledendir.

Hicretten yaklaşık otuz iki yıl önce doğdu. Ne zaman müslüman olduğu bilinmemektedir. Birinci ve ikinci Akabe biatlarında bulundu. Hicretten sonra Hz. Peygamber onunla Mikdâd b. Amr arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurdu. Bedir ve Uhud savaşlarına katıldı. Diğer bütün gazvelerde de Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. Hayber'in fethedilmesi üzerine (7/628) Hz. Peygamber tarafından Zeyd b. Sâbit'le birlikte ganimet mallarının tesbitiyle görevlendirildi. Hayber'de kalan yahudilerin ödeyeceği vergileri tahmin etmekle görevli olan (hâriş) Abdullah b. Revâha Müte Savaşı'nda şehid düşünce Hz. Peygamber tarafından bu göreve tayin edildi. Cebbâr hasat zamanı Hayber'e gider, üzüm ve hurma gibi mahsulü ağaç üzerinde tahmin eder, hasattan sonra yarıya bölerek yahudilere hakkını verir, kalan kısmı beytülmâl adına teslim alırdı. Birkaç yıl bu görevi yaptı. Bir ara Hz. Peygamber onu su kuyularının düzeltilmesi işiyle görevlendirdi. Hz. Ömer zamanında da Medine'de vergi tahmin memurluğunu yürüttü. Bunun yanı sıra pazar kolculuğu (hisbe) görevin-

de bulundu. Hz. Ömer'in yahudileri Hayber'den çıkardıktan sonra paylaştığı Vâdilkurâ arazisinden Cebbâr'a da bir hisse düştü.

Hz. Osman'ın halifelîği döneminde Medine'de vefat eden Cebbâr'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir hadis Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indedir (III, 421).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 421; Müslim, "Züh'd", 74; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 91, 92, 138, 170, 234, 375; II, 691, 720, 721; III, 985, 993; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 369; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 161; İbn Abdülber, *el-İsti'ab*, I, 88; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 316; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 449-450.

MÜCTEBA UĞUR

CEBECİ

**Osmanlı Devleti'nin
merkez kuvvetlerini oluşturan
kapıkulu ocaklarından biri.**

"Silâh, zırh" anlamına gelen Moğolca **cebe** kelimesinden Türkçe + ci ekiyle türetilen cebeci Yeniçeri Ocağı neferlerine ok, yay, kılıç, zırh, tüfek, barut, kurşun, kazma, kürek gibi silâh ve savaş malzemesi temini, bunların yapımı, tamiri ve korunması ile uğraşan ocağın adıdır. Kuruluş tarihi kesin olarak tesbit edilememekle beraber XV. yüzyıl ortalarından itibaren varlığı bilinmektedir.

Cebeci Ocağı'na nefer sağlanması Yeniçeri Ocağı'nın gibi acemi oğlanlarından olurdu. Ocağa yeni alınan nefere önceleri şâkird, daha sonra ise usta denirdi. Ocak nizamının bozulması ile birlikte Acemi Ocağı dışından da nefer alınmış, evlenen cebecilerin çocuklarının kaydı yapılmıştı. Savaş zamanı yazılan gönüllü cebecilere "cebeci serdengeçtisi" denirdi.

Cebeci
Çavuşu
(Deniz
Müzesi -
Beşiktaş /
İstanbul)